

ENTRE L'ESPASA FRANQUISTA I EL MUR COMUNISTA: LES TRADUCCIONS DEL CATALÀ AL ROMANÈS ENTRE 1968 I 1989

DELIA PRODAN

Universitat d'Alacant

Resum

En la dècada dels seixanta, tant a Espanya com a Romania, els règims totalitaris obrien una fràgil però esperançadora bretxa en les fronteres que fins aquell moment aïllaven quasi completament aquests països del món de la democràcia i de la pluralitat. A Romania les traduccions sortien de l'espai confinat al fons soviètic per a donar a conèixer valors universals fins aleshores vetades al públic, mentre que a Espanya el català guanyava terreny, amb esforços i tenacitat, en el món literari i cultural del qual havia estat relegat per la visió unitarista del règim franquista.

La presència de les lletres catalanes a Romania des de l'obertura al diàleg intercultural i fins a la caiguda dels règims totalitaris (1975 a Espanya i 1989 a Romania) és escassa, però no obstant això rellevant, no solament perquè les obres traduïdes ocupen un lloc destacat en el panorama literari català, sinó també perquè són portaveus d'una identitat catalana que el poble romanès desconeixia. I si la substància lírico-narrativa d'aquestes obres enfoca el món català a cavall entre la realitat i la ficció, l'aparat filològic que les acompanyen en la versió traduïda repara en el fenomen de la censura a l'espai català que desperta en el públic romanès ecos de la seva pròpia experiència sociocultural.

Aquest article es proposa seguir panoràmicament el procés traductològic de les quatre obres catalanes vessades al romanès (*Els plàtans de Barcelona*, *La pell de brau i altres poemes*, *Tirant lo Blanc* i *Fortuny*) indagant en el rerefons de la seva selecció, en la intromissió i/o esquivament de la censura romanesa i en les repercussions d'aquest joc polític d'ocultació i denúncia.

Paraules clau: traduccions, català, romanès, totalitarisme, censura.

1. Les traduccions a Romania entre 1968 i 1989

Una de les més joves de l'espai romànic, la literatura romanesa va rebre en el seu patrimoni traduccions d'obres universals des del segle XVIII, quan es difonien també les primeres obres de la Península Ibèrica traduïdes inicialment a través del llatí i francès, però a Romania no es comença a traduir a gran escala fins després de la Segona Guerra Mundial, en un context políticament marcat per la promoció de la ideologia a través de la cultura de masses:

La història de les traduccions ha conegut en la cultura romanesa un vertader període d'eflorescència tan sols després de la segona guerra mundial. Si no prenem en consideració les dificultats dels primers anys de postguerra, augmentades també per l'obsessió d'un model cultural únic, el nostre país ha promogut una política d'obertura contínua cap a tots els valors artístics del món. Aquesta obertura, especialment després del IXè Congrés del Partit Comunista Romanès, s'ha inserit en la política internacional del nostre país orientada a mantenir bones relacions amb tots els pobles del món. Les relacions signifiquen així mateix coneixement recíproc, intercanvi de valors. (Munteanu, 1986: 22)

Si bé és incontestable que a Romania es va traduir intensament en aquesta època – se situava entre els deu primers països amb més traduccions en la llista d'UNESCO – també és important contrastar l'observació anterior de l'escriptor Romulus Munteanu amb altres documents testimonials de l'època.

Si ens remetem a l'Estatut del 1969 de la Unió dels Escriptors de Romania, institució que s'encarregava així mateix de regir el circuit de les traduccions, hi trobem un article dedicat específicament al diàleg amb les literatures del món:

La Unió dels Escriptors participa, des de les posicions del materialisme dialèctic i històric, a l'enfrontament d'idees i als intercanvis d'experiències amb organitzacions d'escriptors del món sencer, i contribueix directament a la labor de valorització de les obres literàries i a la difusió d'aquestes en el territori nacional i a l'estranger. (Statutul Uniunii Scriitorilor din România, 1969)

D'aquesta estatuació dels intercanvis literaris es desprenen tres aspectes essencials que han determinat l'activitat traductora a l'època que ens ocupa: **a)** el diàleg és condicionat per la posició de partida de la cultura receptora, el materialisme dialèctic i històric promogut a Romania, **b)** és una forma de combat que pressuposa enfrontament d'idees i **c)** la difusió de la literatura romanesa més enllà de les fronteres del territori nacional és prioritària per a la Unió.

La politització, *in nuce* en l'article amunt citat, revesteix formes més directes i transparents en les reflexions sobre la traducció inserides en la mateixa tribuna oficial de la institució regidora:

Mitjançant les traduccions som participants de l'esperit del temps. Si no hi hagués traduccions, la mentalitat de la gent quedaria provinciana. La pregunta que es posa, naturalment, és: què traduïm? La política de les traduccions no es pot separar de la política general cultural d'un poble. La traducció és un intercanvi actiu, una via d'enriquiment de l'esperit i, doncs, una selecció. Per tant, la traducció ha d'estar orientada ideològicament. Segons s'ha mostrat en nombroses ocasions, en els documents del nostre partit, traduïm aquells llibres que pel seu valor artístic, pel seu missatge humà, pel seu caràcter progressista pertanyen al patrimoni espiritual major de la humanitat. Un lloc important és ocupat per la literatura clàssica, les obres que han constituït i constitueixen encara «models inigualables», segons la formulació de Marx, que ens emocionen i ens instrueixen. No és menys important mantenir vincles amb les obres del nostre temps. La literatura contemporània del món s'ha de conèixer, mitjançant les traduccions, en tot el que té de valuós i autèntic. (Raicu, 1971: 1)

2. Els contactes amb la cultura i literatura catalana

En el llindar dels segles XVIII-XIX, en els periòdics romanesos es comencen a difondre articles sobre autors i corrents literaris de Catalunya, incloent-hi petits fragments traduïts de narrativa breu i poesia i fins i tot una novel·la, *La papallona* de Narcís Oller, publicada en entregues periòdiques. Si bé és possible que aquest interès hagués estat mitjançat per la important influència que tenien la cultura i les lletres franceses a l'espai

romanès, com observava pertinentment el Prof. Ribera Llopis (Ribera Llopis, 2009: 385), altres esdeveniments importants reforçarien l'incipient contacte. El 1929, Romania va presentar un estand a l'Exposició Universal de Barcelona i va rebre un premi. A arrel d'aquest esdeveniment, l'historiador Nicolae Iorga publica el primer llibre en romanès dedicat a Catalunya, *Un petit país llatí: Catalunya i l'exposició del 1929* (Iorga, 1930) i el mateix any 1930 s'inicien els intercanvis universitaris i l'obertura del primer lectorat espanyol a la Universitat de Bucarest, seguits d'altres lectorats a Iași, Cluj-Napoca i Timișoara. La càtedra d'estudis hispanístics de Bucarest es va crear el 1940 i va funcionar fins al 1948 quan, amb la reforma, política, del sistema d'educació superior es decideix la seva suspensió, situació que va durar fins el 1957.

No obstant això, l'esclat de la guerra civil conclosa amb la instauració del règim franquista (1939) i la instal·lació fraudulenta al poder dels comunistes a Romania (1947) van suposar una ruptura de quasi dues dècades en els diàlegs ibero-romanesos.

A Romania, la literatura de la Península, gairebé no arribava en les dècades '60-'70 (Caraion, 1972: 31), i, podríem afegir-hi, menys encara la catalana, prohibida i perseguida en el seu propi territori, de la qual ja no es tradueix res fins l'any 1968 quan es reprenen els contactes iniciats a principis de segle gràcies sobretot a les traduccions d'aquesta literatura al francès, italià i castellà (Montoliu, 2008: 107-108).

3. Anàlisi global de les obres traduïdes en el context de recepció

Entre 1968 i 1989, la literatura catalana està present a l'espai editorial romanès a través de tres novel·les, una clàssica i dues contemporànies i d'un volum de poesia (*Quadre I*), però també, puntualment, en la premsa literària, a través de poesies, articles i entrevistes. Cal mencionar també els dos contes rodoredians inserits en una antologia de prosa escrita en llengües romàniques, *Aquella mimosa, aquella paret i La Gallina* (Meandre, 1988: p. 1-8), contes analitzats en el treball sobre *La narrativa breu catalana vessada al romanès: des de la paratextualitat fins a les normes regidores del procés traductològic* que vaig presentar a les XIV Jornades de Vic, "Traduir els clàssics, traduir els moderns", l'any 2010.

Autor	Títol de l'obra i edició de referència	Títol traduït i dades de l'edició	Traductor(a) i llengua de traducció
Víctor Mora (Catalunya)	Mora, Víctor (1966): <i>Les platanes de Barcelone</i> , París: Éditeurs Français Réunis	Mora, Víctor (1968): <i>Platanii din Barcelona</i> , București: Editura pentru Literatură Universală	Crina Coșoveanu (del francès)
Salvador Espriu (Catalunya)	Espriu, Salvador (1967): <i>Obres completes I. Poesia</i> , Barcelona: Edicions 62	Espriu, Salvador (1974): <i>Poezii</i> , București: Univers	Dumitru Trancă (del català i/o italià)
Joanot Martorell i Martí Joan de Galba (País Valencià)	Martorell, Joanot & De Galba, Martí (1969): <i>Tirant lo Blanc</i> , Barcelona: Editorial Seix Barral Martorell, Joanot & De Galba, Martí (1969): <i>Tirante el Blanco</i> [sic], Madrid: Alianza Editorial	Martorell, Joanot (1978): <i>Tirante el Blanco. Roman cavaleresc</i> , București: Minerva (Biblioteca pentru toți)	Oana Busuioceanu (del castellà)
Pere Gimferrer (Catalunya)	Gimferrer, Pere (1983): <i>Fortuny</i> , Barcelona: Editorial Planeta	Gimferrer, Pere (1988): <i>Fortuny</i> , București: Univers	Traian Filip (del castellà)

Quadre 1: Obres catalanes en editorials romaneses (1968-1989)

Les traduccions aparegudes en editorials comparteixen una sèrie d'elements: van acompanyades d'un pròleg filològic amb la presentació de l'autor, de l'obra i del context d'aparició, pròleg imprescindible en un espai de recepció on la literatura catalana era molt poc coneguda; presenten (excepte *Tirant lo Blanc*) el context de la dictadura i de la repressió de la llengua, literatura i cultura catalana; dirigeixen una doble *captatio benevolentia* cap al públic i cap a la censura, ressaltant el valor de les obres, els premis rebuts i la difusió en altres llengües i es publiquen en la mateixa ciutat, Bucarest, encara que en editorials diferents, gràcies a la pèrdua del monopoli que tenia Editura pentru Literatură Universală (l'Editorial per a la Literatura Universal) sobre les obres literàries en llengües estrangeres.

Al mateix temps, no són pocs els elements diferenciadors determinats per factors com ara: **a)** el moment d'aparició i aspectes literaris o extraliteraris que han impulsat la traducció; **b)** el tipus de traductors, dos dels quals són professionals: Crina Coșoveanu i Oana Busuioceanu i els altres dos són escriptors i complementàriament traductors: Dumitru Trancă i Traian Filip; **c)** el tipus de traduccions: amb manipulacions mínimes (*Platanii din Barcelona*), subversives (*Poezii*), adaptacions (*Tirant lo Blanc*) i esborranys (*Fortuny*); **d)** la llengua de traducció: francès (*Platanii din Barcelona*), castellà (*Tirant lo Blanc*, *Fortuny*), català i/o italià (*Poezii*).

La primera novel·la catalana vessada al romanès en aquest període, *Els Plàtans de Barcelona*, una novel·la sobre la fi de la guerra civil, l'exili i la dictadura franquista editada per l'autor inicialment en francès, es publica en un moment en el qual les traduccions estaven en un encreuament entre:

1) *l'època de l'Home Sovieticus* quan la traducció o bé era confinada a les obres soviètiques i dels espais comunistes o, si procedia d'un altre espai, era a sovint una reescriptura de conformitat a les normes imposades per l'aparat de censura i propaganda (inculcació de la teoria marxista-leninista) i

2) *l'època de l'Home Nou*, quan la influència soviètica disminueix i es produeix, durant aproximadament una dècada, un afluiament de les regnes de la censura.

Com a reminiscència de l'època anterior, d'inculcació ideològica marxista leninista, quan predominaven les traduccions d'obres d'autors de països comunistes, aquesta primera novel·la triada de la literatura catalana està orientada políticament cap a una ideologia d'esquerra, però com a element diferenciador, enclou també al·lusions i comentaris crítics als *rojos* i no en poques ocasions a Stalin i als soviets, fet que ens fa pensar que la tria d'aquesta obra no es va fer seguint un criteri purament literari, sinó també i en gran mesura interessos polítics. De tots aquests aspectes, no resulten censurades en la traducció les crítiques als soviets, reflectint els canvis en l'orientació política del govern romanès des de la submissió a la URSS cap a una progressiva autonomia:

- a) “– Est-ce que Staline pouvait faire autrement? Toutes les chancelleries l'ont laissé tomber. Et il lui a bien fallu comprendre ce qu'au fond veulent les gouvernants des démocraties bourgeoises : faire d'une pierre deux coups. Assister en spectateurs à un combat à mort entre l'U.R.S.S. et l'Allemagne nazie.
- De toutes façons... Pactiser avec ces assassins ! Avec de semblables canailles! Moi, si j'étais communiste, je déchirerais aujourd'hui même ma carte.
  - Oh ! Les communistes, vous savez, ils en ont bien vu d'autres, avec Staline. Mais cette fois-ci, croyez-moi, le vieux coquin a raison !” (p. 35-36).
- a') “– Ce altceva putea să facă Stalin? Toți politicienii l-au lăsat baltă. Și el a fost nevoit să înțeleagă ce urmăresc în fond, conducătorii democrațiilor burgheze : să prindă doi iepuri de-o dată. Să asiste ca spectatori la o luptă pe viață și pe moarte între URSS și Germania nazistă.
- Oricum... Să te aliezi cu criminalii ăștia ! Cu niște canalii ca astea ! Eu unul, dacă aș fi comunist, chiar astăzi mi-aș rupe carnetul.
  - Oh ! Știți, comuniștii au mai văzut și altele, cu Stalin. Dar de data asta, credeți-mă, bătrânul are dreptate !” (p. 32).

Tanmateix, les ofenses proferides pels feixistes contra els comunistes, fins i tot gratuïtes i subjectives, són, la majoria de les vegades, maquillades discretament per a esborrar paraules o matisos massa directes:

- b) “– Tu va voir! Ils s’occuperont de toi, les boches, *sale coco!*” (p. 40) [*coco*, en Larousse, és definit també com a abreviació popular i pejorativa de comunista].
 b’) – “Ai să vezi, or să aibă grijă nemții de tine, *javră murdară*” (p. 36) [retroversió: *canalla bruta*].

com també ho són els atributs que podrien resultar ofensius per a determinades nacions o religions:

- c) “– Il vaut mieux être *chinois*, qu’espagnol !” (p. 39).
 c’) – “Orice să fii numai spaniol nu !” (p. 35) [retroversió: Millor ser *qualsevol cosa* que no pas espanyol].
 d) “– (...) Mais il a dit que je fasse bien attention, qu’il nous a repérés, qu’il sait que nous sommes venus de France et qu’il ne faut même pas nommer ce président américain. Il dit que c’est un *salopard de juif*, que c’est à cause de lui qu’on est en train de foutre la pile aux Allemands” (p. 72).
 d’) – “(...) Dar mi-a zis să fiu foarte atent, pentru că ne-a reperat, că știe că venim din Franța și că nu trebuie nici măcar să pomenești numele președintelui ăluia american. Zice că Ø din cauza lui sunt pe cale să-i mardească pe nemți” (p. 66).

El tema sexual és censurat amb una certa flexibilitat, utilitzant-se paraules més tècniques (*des couilles*, p. 43; *testicule* p. 39) o eufemismes (Ils ont gagné parce qu’ils *l’avaient bien plus longue*, p. 54; Au câștigat pentru că *era mai bărbat*, p. 50), quan en l’original es fa referència a òrgans sexuals, i suprimint-se en general tota al·lusió massa directa a les relacions sexuals, al funcionament de les cases de mala nota o a elements que contravenien a la política demogràfica del partit que no tolerava els avortaments i els mitjans anticonceptius:

- e) Quelques femmes passaient parmi les hommes, elles se laissaient donner des petites tapes, se laissaient toucher, *pincer, frôler*. Les hommes riaient. Quelques-unes *se frottaient contre eux*, leur parlaient à l’oreille.
 Tu comprends, Lluís? Elles leur disent ce qu’elles vont leur faire, s’ils montent avec.
 Ce qu’elles vont leur faire?
 Mais, oui, imbécile? Tu ne piges pas?
 Eh? Ah, bien sûr, je comprends...
Avant de monter, il fallait passer par le guichet du fond ou celui à l’entrée des salles. Derrière, un ou deux hommes, attentifs à la bonne marche des affaires, écrivaient sur les livres de comptes. En échange des prix marqués sur le guichet - un, deux et même trois prix différents, selon les catégories - on donnait une serviette, un morceau de savon et, si on le payait, une pièce de caoutchouc. Mais seuls ceux qui étaient très scrupuleux prenaient cette mesure de précaution, expliqua Leoncio. On disait que les femmes de ces endroits n’étaient pas comme celles de la rue : elles passaient tous les trois mois un contrôle sanitaire. Avec tout ça, on donnait aussi au client un jeton qu’il fallait remettre à la femme choisie. Une fois l’établissement fermé, elle pourrait ainsi justifier du travail abattu.
 Artemio avait expliqué à Leoncio comment, devant les portes fermées des petites chambres supérieures, dans des corridors étroits où flottait une odeur fade, des vieilles femmes qui ne pouvaient plus se servir de leurs corps comme d’une valeur d’échange, parlaient à voix basse et fumaient, indifférentes aux petits rires, *aux grincements des somniers*, aux exclamations grossières, *halètements, soupirs* et grondements (p. 95-96).
 e’) Alte femei treceau printre bărbați, îi lăsau să le dea câte o palmă ușoară, să le atingă Ø, Ø. Bărbații rîdeau. Unele Ø le vorbeau la ureche.
 [Ø]
 Artemio îi explicase lui Leoncio cum, în fața ușilor închise ale cămăruțelor de la etaj, pe coridoarele înguste unde plutea un miros dulceag, femei bătrâne, al căror trup nu mai putea servi ca valoare de schimb, vorbeau în șoaptă și fumau, indiferente la chicotelii, Ø, Ø, la exclamațiile grosolane, Ø, la certuri (p. 86).

El tema religió, manifest a través d'expressions d'ús popular freqüent, de càrrecs, d'elements i rituals específics és generalment tolerat en aquesta novel·la, malgrat la posició hostil del règim cap a qualsevol religió. S'ometen exclusivament referències a rituals catòlics específics (*pour le Sermon de Sept Paroles*, p. 85; Ø, p. 77).

*

La segona obra catalana traduïda a aquesta època és una antologia lírica. Dumitru Trancă, escriptor i editor cap de Editura Univers [Editorial Univers] descobreix en la lírica d'Espriu el tipus autèntic de poesia social que no tenia res a veure amb la poesia social *proletcultista* [cultura del proletariat] promoguda pel partit comunista com a mitjà de propaganda ideològica. Però sobretot descobreix una comunitat espiritual nodrida no solament per les vivències germanes viscudes pel poble romanès i català sota la dictadura, sinó també per l'impuls a l'acció mitjançant el miracle del verb.

Entre els motius esprius que trobaven eco en les realitats socials romaneses de l'època recordaríem la degradació de la condició humana en un règim totalitari, la ceguesa del poble que se sotmet passiu a la seva alienació, la guerra fratricida, la humiliació i la misèria, l'exili i la lluita subterrània de l'individu i del poble per a bastir i protegir el propi destí, motius paral·lels àmpliament comentats en un article anterior (Prodan, 2009: 251-266; Prodan, 2010: 113-122).

El paral·lisme és aconseguit mitjançant un artifici subtil, d'índole retòrica. El traductor utilitza el ritme i la rima del poema anònim *Miorița*, blasó de la creativitat artística i de l'espiritualitat romanesa, per a reproduir un dels poemes més emblemàtics del volum *Pell de Brau*:

f) III

*La pell fa
de tambor
percutit
per les mans
de la por,
pel galop
del cavall
que no pot
conquerir
l'últim guany
del repòs.
Sepharad
i la mort,
cavall flac,
cavall foll (...)*

[Espriu: *Obres completes*, pàg. 357]

f') III

*Pielea răsuna
ca o tobă grea
neșteptat lovită
de-o mână pripită
de-o mână cu frică,
de-un galop de cal,
negru Bucifal,
ce nu dobândește,
oricât năzuiește,
ultima izbândă
de odihnă blândă.
Sepharad venea,
moartea lângă ea,
cal sărac și slab,
cal nebun, bolnav (...)*

[Espriu: *Poezii*, pag. 20]

El resultat d'aquest encreuament fortuït i feliç va ser una de les traduccions més gosades que s'hagin publicat durant el règim comunista, i potser una de les més controvertides ja que l'escriptor que la signa va ocupar càrrecs rellevants com a cap de la Centrala Cărții [Central del Llibre], institució que s'encarregava de les depuracions de publicacions autòctones i estrangeres dels fons de les biblioteques i llibreries públiques, redactor en la Editura Politică [Editorial Política], director científic de la Biblioteca Central d'Estat, i des de 1971, pocs anys abans de publicar-se les poesies d'Espriu en romanès, funcionari del Ministeri d'Assumptes Exteriors (Radu, 2005). No sabem potser mai si la seva tria d'aquestes poesies responia a un despertament intel·lectual, compartit pels molts altres escriptors que van viure el desengany de la “falsa” llibertat que semblava instaurar-se en la dècada dels '60 i que va ser ofegada per les tesis de juny (1971) a través de les quals el partit reprenia el control, entre altres, sobre la llibertat d'expressió. O si va ser una forma de llenguatge de fusta elevat a rang d'art del doble sentit, art que l'escriptor posseïa, segons el recorda el diplomata nordamericà James Rentschler a finals dels '60:

(...) time to meet the slight, ferret-faced figure of Mr. Dumitru Tranca, Deputy Cultural Affairs Minister, soon to be Florida-bound. A self-described «linguist, folklorist, and poet», Tranca was also the slickest of Party apparatchiks. Youthful by Communist career standards – he was still in his late forties – Dumitru affably managed most of Romania's dealings with East-West cultural exchange. Among his busiest clients, I could appreciate his alleged linguistic skills up close. Though these included a fair command of Italian and French, his finest fluency lay in the langue de bois, that famous «wooden tongue» lingo of Communist bureaucrats which delivered a bland mélange of prevarication, procrastination, feigned incomprehension, evasion, and injured surprise, a species of double-talk sometimes attaining art-form splendor (Rentschler, 2008).

Nogensmenys, la intenció de donar a conèixer al públic romanès els versos catalans que responien en aquell moment a necessitats espirituals sorgides en un context de dictadura, context que propiciava un nexa entre els dos espais geopolítics, és evident.

D'una banda, encara que es tracti d'una antologia de versos espriuans, l'únic volum traduït gairebé íntegrament és la *Pell de brau*, volum en el qual la poesia de reflexió social dóna pas a la denúncia, al messianisme i a l'impuls per actuar amb els mitjans que cadascú té al seu abast, aspectes per a la il·lustració dels quals hem triat el poema XXV:

g) XXV

*Direm la veritat sense repòs,
per l'honor de servir, sota els peus de tots.*

*Detestem els grans ventres, els grans mots,
la indecent parencia de l'or,
les cartes mal donades de la sort,
el fum espès d'encens al poderós.
És ara vil el poble de senyors,
s'ajup en el seu odi com un gos,
lladra de lluny, de prop admet bastó,*

enllà de fang segueix camins de mort.

*Amb la cançó bastim en la foscor
altes parets de somni, a recer d'aquest torb.
Ve per la nit remor de moltes fonts:
anem tancant les portes a la por.*

[Espriu: *Obres completes*, pàg. 383]

g') XXV

*Mereu vom spune adevărul și nu vom obosi,
ca la picioarele mulțimii s-avem onoarea de-a
servi*

*De pînțece bogate, vorbe mari sîntem sătui,
de ostentația nerușinată a aurului,
de cărțile greșit împărțite ale destinului,
de tămîierea abundentă a celui puternic.
Acum e josnic poporul de stăpîni,
și-ncovrigat în ura lui e ca un cîine,
cînd e departe latră, dar bîta o acceptă de-
aproape,
peste mocirlă urmează drum de moarte.*

*Cu cîntecul în neguri construim
înălți pereți de vis, la adăpost de această vijelie.
Se-aud prin noapte zvonuri de izvoare:
porților fricii să le punem îndată zăvoare.*

[Espriu: *Poezii*, pag. 38]

D'altra banda, el fet que el volum hagi passat la censura queda encara aureolat de misteri. En els Arxius Nacionals de Romania, per a cada any del període en el qual ha funcionat la censura institucionalitzada, es redactaven com a mínim dos expedients amb les notes dels censors per les mans dels quals passava tot el que s'havia de publicar en el domini literatura i premsa. Per a l'any 1974 hi ha tan sols un expedient que s'atura en juny, de manera que no hi dades per al període juliol-desembre, quan suposadament s'hauria presentat el volum d'Espriu. El fet que el volum no ha passat totalment desaparebut es dedueix d'una altra font, *România Literară*, revista de la Unió dels Escriptors de Romania, que publica en 1980 dues notes sobre la nominació d'Espriu entre els candidats per al Premi Nobel, en la primera de la qual es menciona que va ser traduït al romanès per Dumitru Trancă i en la segona, publicada un mes més tard, es reprenia la primera nota amb una única diferència: hi desapareix el nom del traductor i es dóna una informació falsa sobre l'editorial en la qual va ser publicat el volum d'Espriu (Prodan, 2009: 49).

*

La tercera obra publicada en aquest període pertany al patrimoni d'obres clàssiques catalanes. El clàssic valencià del segle XV, Joanot Martorell, es tradueix a Romania sobre un transfons doblement favorable. D'una banda, a partir del 1965 s'instaurava a Romania el comunisme nacional que promovia els valors nacionals. Ja en 1954, l'historiador Constantin Marinescu havia publicat l'article "Du nouveau sur le Tirant le

PRODAN, Delia (2011): "Entre l'espasa franquista i el mur comunista: les traduccions del català al romanès entre 1968 i 1989" en Prodan, Delia y Catalina Iliescu Gheorghiu (eds.). *El papel de la traducción en el discurso de la rumanidad desde una perspectiva diaspórica*. Alicante: Aguaclara. pp. 209-224.

Blanc“ (Marinescu, 1954: 137-203), article en el qual feia públic el suggeriment que li havia fet al crític Martí Riquer en relació amb un nou model en el qual s’hagués inspirat, probablement, Martorell: el voivoda Joan Hunyadi, els seus arguments basant-se en el nom, el blasó d’armes, el sepulcre i determinats fets històrics relatius a aquest personatge de la història romanesa. D’altra banda, la reinstauració de la democràcia a Espanya després del 1975 obria pas a la subsegüent recuperació dels drets polítics, lingüístics i culturals de les comunitats condemnades a l’ostracisme pel franquisme. Tampoc s’hauria de deixar a banda, com a element impulsor, la primera visita a Espanya, en 1977, d’un president del bloc de l’Est, Nicolae Ceaușescu, a invitació del rei Joan Carles I de Borbó.

El preàmbul a l’edició està dividit en dues parts. La primera, amb tres apartats, ubica l’autor/els autors del *Tirant* i l’obra en el context històric, social i cultural de l’època i en el marc literari. La segona és una mena de metatraducció a través de la qual la traductora Oana Busuioceanu exposa, d’una manera subjectiva i infundada, els motius que han determinat la caiguda en oblit del *Tirant lo Blanc*, entre els quals invoca la dimensió extensa: “més de 1000 pàgines de les quals la narració ocupa la meitat” (Busuioceanu, 1978: LVII); la retòrica canònica de l’època: “les regles d’estilística i oratòria requerien la intercalació de llargues perífrasis il·lustratives, sembrades d’exemples i cites moralitzadores, de lamentacions i argumentacions pedants, a sovint sense cohesió alguna” (Busuioceanu, 1978: LVII); el context literari i cultural en el qual el plagi era percebut com a virtut i a través del qual l’autor ostentava la seva erudició enciclopèdica. La vertadera raó de ser d’aquesta exposició és la justificació que intenta avançar per a explicar tant la reducció a la meitat de l’obra original en el procés traductor, com també les intromissions en la transposició simplificada de l’estil que, en termes de la traductora, esdevé carregat d’epítets homerians superflus en la part signada pel segon autor, Martí de Galba.

Tanmateix, hi ha una sèrie d’elements que es poden relacionar, més o menys directament amb les orientacions polítiques de l’època i amb la censura. És evident que els motius invocats per a explicar l’empolsament del *Tirant* no són vàlids perquè les dimensions importants, el plagi com a erudició i l’estil marcadament oratori constitueixen els eixos vertebrals de moltes de les obres clàssiques que s’han conservat i transmès convivint amb els estils i les retòriques canviants de cada època. Per això s’ha de buscar l’explicació entre línies i no s’ha d’obviar que en cap moment es fa la més

mínima al·lusió als llargs períodes de prohibició i repressió del idioma i dels valors culturals catalans.

Un altre aspecte relacionat amb la censura és el marcatge amb punts suspensius entre parèntesis dels fragments suprimits, pràctica poc freqüent a l'època i amb un resultat estètic xocant si tenim en compte la quantitat de passatges eliminats. Si la reducció de l'obra es devia, en primer lloc, a motius comercials, fet reforçat pel subtítol artificial afegit en la traducció, *Novel·la de cavalleria*, aquest marcatge podria ser una opció a l'abast de la traductora per a denunciar la política editorial i per a salvaguardar l'ètica del seu treball. Tanmateix, estem parlant d'una hipòtesi que per a cobrar pes i valor s'hauria de corroborar amb dades històriques i editorials exactes.

Del que hem pogut contrastar fins aquest moment, la intervenció de la censura és evident en tres direccions. La primera seria orientada cap a la propaganda i es concretaria en la sobreexaltació de figures històriques nacionals, en concret el nom de Joan Hunyadi que apareix en la contraportada, en la introducció, en el preàmbul i en una nota a peu de pàgina, aspecte que s'explica per l'orientació cap al comunisme nacional que pretén abraçar el règim polític de l'època. La segona seria el vel caigut sobre el tema de la catalanitat, explicable potser per l'interès que hagués pogut tenir el règim de no oferir, a través del model català, alternatives polítiques a les minories de Romania. I la tercera que hem identificat es materialitza en la supressió dels passatges en els quals la religió exerceix un paper actiu en la vida social. L'exemple més rellevant és el començament *ex abrupto* del *Tirant* romanès que elimina completament els capítols que narren la història de Varoic, sense els punts suspensius com a marca gràfica de supressió de text. En aquest fragment novel·lístic el legendari cavaller Varoic, penedit de les matances i les crueltats comeses durant la seva llarga vida militar, decideix abandonar a la seva família i consagrar-se a la vida espiritual retirant-se en una ermita. Aquestes decisions entren en un conflicte irresoluble d'una banda amb el materialisme dialèctic-històric que definia intrínscament el comunisme en la majoria dels països del bloc de l'Est, orientació ideològica en la qual no hi havia cabuda per a cap religió, i d'altra banda amb la visió de la família com a important nucli social.

*

L'última i la més curiosa de les traduccions d'obres catalanes publicades a aquesta època és, sens dubte, *Fortuny* de Gimferrer, per la seva naturalesa ambigua d'esborrany de traducció i/o pseudotraducció.

La introducció a la versió romanesa revela progressivament l'atracció que l'escriptor Traian Filip va sentir per l'obra gimferreriana i especialment pel motiu venecià cultivat per l'autor català. Com a anècdota, no sense importància en aquesta anàlisi, Filip havia publicat, abans d'emprendre aquesta incursió en la traducció, una novel·la ambientada en aquesta ciutat italiana emblemàtica (*Subconștientul Veneției/El subconscient venecià*). No és pas una casualitat, doncs, que aquesta part prèvia a la lectura del text català comenci amb un recorregut de Venècia i del Palau Fortuny, exploració i documentació que es constitueixen com un apèndix a la novel·la mateixa imprescindible per a visualitzar la substància eminentment plàstica de l'original.

Captivat per la imatgeria i l'estilística gimferreriana, Filip s'hi inspira i, gairebé inconscientment, la seva Venècia, en el prefaci a la traducció, es confon amb la Venècia lírica de l'escriptor català:

- h) (...) în timp ce gondola zvâcnește, saltă prin valuri și pe mătasea canalelor, alunecând aproape fără sunet. (...) Soarele pișcă printre norii fierbinți. Un elicopter pipăie văzduhul sperind păsările... (Filip, 1988: 5).
- h') [(...) mentre la góndola es llança, salta entre les ones y el setí dels canals, lliscant gaire sense soroll. (...) El sol pessiga entre els núvols ardents. Un helicòpter tempteja l'aire espantant els ocell...]

El traductor no es preocupa per seguir de prop el text, ni tan sols en la versió espanyola que utilitza, aspecte evident per la conservació de la majoria dels antropònims i topònims en castellà i per la conservació curiosa d'alguna paraula espanyola sense traduir perduda entre els vocables romanesos: “*yantar de pește*” (p. 69), “*sistema de iluminare indirectă patentată de Fortuny*” (p. 89).

Aquesta llibertat s'explica pel fet que no veu el text amb els ulls d'un traductor, sinó d'un escriptor que rep l'impacte del text i cerca la comunió artística amb aquest mitjançant l'acte de la traducció.

Per tant, Filip es desvia a sovint del text original, parant-se de vegades a la primera entrada de diccionari de la paraula espanyola sense importar-li que, d'aquesta manera, el text romanès perd coherència o que, simplement, està creant en romanès frases que no conserven ni la menys remota idea de l'original:

- i) *Amb el bec groc, els ànecs clapotegen* en l'aigua blanca o argentada del riu (p. 44).
- i') *Cu vârful galben, plopii se oglindesc* în apa albă sau argintată a râului (p. 54) [Retroversió: *amb els pics grocs, els àlbers es reflecteixen* en l'aigua blanca o platejada del riu. Versió pròxima a l'original: *Cu ciocurile lor galbene, rațele se bălăceau* în apa...]
- j) *a recer* dels gnoms [versió espanyola: al *abrigo* de los gnomos] (p. 100).
- j') *hainele* gnomilor (p. 82) [retroversió: els *abric*s dels gnoms. Versió pròxima a l'original: la *adăpostul* gnomilor].

- k) Marcel Proust no ha après això fulletejant *els cantells daurats* del Gotha (p.107).
- k') Marcel Proust nu a învățat acest lucru răsfoind *cînturile aurite* din almanahul Gotha (p. 85-86) [Retroversió: els *cântics* daurats. Versió pròxima a l'original: *edițiile de lux* ale almanahului Gotha).
- l) el Lèman és ensucrat i clarós com *una aiguamarina* (p. 136).
- l') Lacul Lemn este îndulcit și limpede ca *o apă marină* (p. 99-100) [Retroversió: El llac Lèman és endolcit i clar com *una aigua marina*. Versió pròxima a l'original: ca un *acvamarin*).
- m) Després, amb un *tragí de tramoistes*, el tendal *es va cloure* sota la cavorca còncava (p.105).
- m') Apoi, cu un *transport de vatmani*, cortul s-a *deschis* peste spelunca concavă (p. 84) [Retroversió: després, amb un *transport de conductors de tramvies*, la tenda *es va obrir* sota la cavorca còncava. Versió pròxima a l'original: prin *mişcările iscusite ale mașiniștilor ... s-a închis*].
- n) *El porter* del duc d'Híjar, personatge històric (p. 192).
- n') *Portretul* ducelui de Híjar, personaj istoric (p. 128) [Retroversió: *El retrat* del duc de Híjar. Versió pròxima a l'original: *ușierul* ducelui de Híjar].

A banda de les intromissions indesitjables d'aquesta traducció, publicada evidentment en fase d'esborrany i sense revisió alguna per part de l'editorial, hi són també evidents les marques de la censura.

La novel·la de Gimferrer té una vessant important dedicada a l'erotisme vist des d'una paleta molt àmplia de perspectives: el sensualisme dels models que posen en retrats de nus, exotismes arabescos, l'erotisme dels personatges trets de la realitat, l'exotisme de les cases de mala fama, etc. En la versió romanesa desapareix qualsevol al·lusió massa directa al món sexual, de manera que es poleix el text eliminant passatges que podien ferir la moral puritanista del lector i contribuir a una així anomenada mala educació dels joves. I no podem parlar, en aquest cas, d'autocensura, assumida per alguns escriptors i traductors com a mitjà de defensa, ja que una de les novel·les de Filip (Filip, 1968) va ser acerbament criticada i retallada pels censors a causa del tema d'una sexualitat lliure, acceptada de forma natural sota les seves més diverses manifestacions.

L'obviació del detall sexual es desplega en un ventall d'estratègies. Quan es tracta de paraules concretes, el procediment més comú és l'eufemisme, com es pot veure en la transposició de *cul* i *natges* per eufemismes del tipus *poponeață* (pompis), que paradoxalment, s'utilitza com a eufemisme quan es parla amb nois petits, i *coapse* (cuixes). Un altre procediment freqüent és la neutralització, com passa amb els bordells que en la traducció es transformen en estances *tout court*, més encara en un context en el qual a Romania aquestes cases de mala nota no existien oficialment.

Tampoc s'escapa a l'ull vigilant de la censura el tema de l'homosexualitat, encara que és ben curiós com es conserva l'escena lèsbica del capítol *Episodi*:

- o) Una alcova de núvols bufats de bombolles de sabó per als cossos amants de Natasha Rambova i d'Alia Nazimova, la cadella i la lloba que es besen en lliça de lli esquinçant els llençols llacunosos de llum amb calideses com la pell de llúdrria a les espatlles d'or en la nit dels escots (p. 140).
- o') Un alcov de nori suflați de pompele de săpun, pentru corpurile iubețe ale Natașei Rambova și Aliei Nazimova, pistolera [sic] și lupoaica ce se sărută în țesătura de in, sfișiind cu nepăsare cearșafurile cu lumini de mlaștină [sic], cu blana de nutrie pe umeri de aur, în noaptea decolteurilor (p. 102).

Així i tot, no hi ha cabuda alguna per al tema amorós entre homes, discretament pinzellat en el mateix capítol:

- o) La porta del carrer s'obre i es torna a tancar ràpidament; *tot just tancada, Valentino [Rodolfo] i el noi francès es besen a l'escala*. Els cossos, en l'albada, tenen lluor de tigres (p. 139).
- o') Ușa de la stradă se deschide și se închide cu repeziciune [Ø]. În faptul dimineții trupurile au splendoare de tigri (p.101).

Els personatges gitons del capítol *Nocturn*, eufemitzats per l'autor mateix que hi al·ludeix utilitzant el nom del personatge Gitó del *Satiricó* de Petroni, són conservats amb una lleugera modificació del vocable romanès, també eufemitzat: *buzeranți* es transforma en *buzăranți*.

4. A guisa de conclusió

Segons l'època de publicació en editorials romaneses, les quatre obres catalanes van rebre d'una forma més feble o més visible l'empremta de la censura. En *Platanii din Barcelona*, publicada en 1968, es respira l'afluixament de les regnes de la censura, deixant-se espai per a la religió i per a una sexualitat moderada, i, sota el signe d'allunyament del veí soviètic, per a les crítiques a etapes anteriors del comunisme a Europa. El volum de poesies d'Espriu, publicat en 1974, constitueix tot un desafiament a la censura institucionalitzada, que s'havia reinstaurat a tombant de la dècada dels '70 i que funcionava vent en popa en aquell període. Encara que publicat en 1978, un any després de la supressió oficial de la censura, el *Tirant* romanès rep de ple els efectes de la pressió ideològica i comercial de les editorials. Per últim, *Fortuny* de Gimferrer, publicat en 1988 en un període d'accentuació de la censura oculta, no oficial, sobre el fons de l'enduriment del règim, pateix un nombre important de retalls, neutralitzacions i eufemitzacions, encara que el cop de gràcia d'aquesta obra vessada al romanès va ser la seva publicació en fase d'esborrany i amb multitud de fragments traduïts lliurement sense una justificació de fons.

Bibliografia

- CARAION, Ion (1972): "Amintiri din țara lui Don Quijote". *România Literară*, V, 22.06.1972, p.31).
- ESPRIU, Salvador (1981): *Obres completes. I Poesia*. Barcelona: Edicions 62.
- FILIP, Traian (1968): *Dansul focului*. București: Editura pentru Literatură. Informe censura: Comitetul pentru Presă și Tipărituri. Direcția Literatură (1967): Dosar Nr. 113/20.VI.1967. NOTA. Dansul Focului, p. 13-15.
- FILIP, Traian (1968): "Veneția de la real la ireal", en Gimferrer, Pere (1988): *Fortuny*. București: Univers
- GIMFERRER, Pere (1983): *Fortuny*. Barcelona: Planeta .
- IORGA, Nicolae (1930): *O mică țară latină: Catalonia și expoziția din 1929*. București: Ed. Casei Școalelor
- MARINESCU, Constantin (1954): "Du nouveau sur le Tirant lo Blanch", en «Estudis Romànics», 4/1953-1954, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 137-203.
- MONTOLIU I PAULÍ, Xavier (2008): "Literatura romanesa i literatura catalana: quan el desafiament es diu traducció". *Quaderns. Revista de Traducció*, 15, p. 103-117.
- MORA, Víctor: *Les platanes de Barcelone*. Roman traduit du catalan par l'auteur. Paris: Les Éditeurs Français Réunis.
- MUNTEANU, Romulus (1986): „Deschiderea spre universal“. *România Literară*, Anul XIX, 08.05.1986, p. 22.
- PRODAN, Delia (2009a): "La presència de les lletres catalanes en România Literară, revista emblematica de la Unió dels Escriptors de Romania. Anàlisi del període 1968-1989", în *Teze și antiteze ale actualității*. Cluj Napoca: Editura InfoData, p. 45-50.
- _____ (2009b): "Els mites, llenguatge universal de resistència cultural. Reflexions sobre els poemes de Salvador Espriu a l'espai romanès". *Omul și mitul. Ființa umană și aventura spiritului întru cunoaștere. Dimensiune mitică și demitizare, Analele Universității "Ștefan cel Mare"*, Secția Filologie [en aquest article, a causa d'un lamentable error dels editors, es va suprimir de cada exemple la columna que reunia els versos d'Espriu en la variant romanesa signada per Dumitru Trancă].
- _____ (2010): "Un inspirado maridaje traductológico: fieltad y subversión en la versión rumana de los poemas de Salvador Espriu". *The Scientific Journal of Humanistic Studies*, 2/2010, Cluj-Napoca: Argonaut Publishing House.
- RADU, George (2005): "«Pădurea» lui Tito". *România Literară*, N° 14, 13.04-19.04.2005, disponible en línea: http://www.romlit.ro/numarul_14_2005_ro
- RAICU, Lucian (1971): "Traducerile". *România Literară*, Anul IV, N° 50, 09.12.1971, p. 1.
- RENTSCHLER, James (2008): *A Reason to Get Up in the Morning. A Cold Warrior Remembers*. Raleigh: Lulu, disponible en línea: <http://jamesrentschler.org/memoir.html>

- RIBERA LLOPIS, J. (2009): “Notícies i traduccions catalano-romanescs al llindar del nou-cents“. *Actes del catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Universitat Eövös Lorá*, Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, p. 383-392.
- RODOREDA, Mercè (1988): *Acel zid, acea mimosă*. en *Meandre. Proză universală contemporană – traduceri din limbi romanice*, Braşov/Bucureşti: Astra, p. 1-4.
- _____ (1988): *Găina*, en *Meandre. Proză universală contemporană – traduceri din limbi romanice*, Braşov/Bucureşti: Astra, p. 4-8.
- Statutul Uniunii Scriitorilor din România/L’Estatut de la Unió d’Escriptors de Romania* (1969), en *România Literară*, II, N° 17, 24.04.1969, p. 18-19.